

УДК 378

Старєва А.М., Миколаївський державний університет імені В.О.Сухомлинського

Старєва Анна Михайлівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри освітніх технологій Миколаївського державного університету імені В.О.Сухомлинського. Коло наукових інтересів – проблеми андрагогіки, взагалі, та педагогічної підготовки, перепідготовки викладачів вищої школи, зокрема.

Теоретичні та практичні основи освіти дорослих

Стаття присвячена аналізу теоретичних та практичних основ освіти дорослих. У статті розглядаються сучасні проблеми андрагогіки (основні дефініції, різні погляди на зміст освіти дорослих).

The article is devoted to analyzer of theoretical and practical basis of the education for adults. The modern problems of the adults-androgogy are considered in the paper, analyses the main definitions, referring to vari-

Важливим чинником виходу України на нові рубежі свого розвитку є здатність і готовність населення до подолання стереотипів та модернізації всіх сфер життя. У багатьох країнах дієвим засобом, що сприяє ефективній адаптації людини до політичних, соціальних, економічних і культурних змін є освіта дорослих. Метою нашої статті і є аналіз стану даної проблеми в науці та практиці.

Андрагогіка (від грец. *Ανδρός* – доросла людина і *αγωγή* – керівництво, виховання) – педагогіка дорослих, одна з педагогічних наук, яка займається дослідженням проблем освіти, самоосвіти й виховання дорослих [3:25-26].

Освіта як категорія цінності і самоцінності досліджувалася в ранніх працях філософів-мислителів епохи Античності, Просвітництва. Але першим, хто прийшов до висновку про необхідність навчання протягом життя та обґрунтував ідею про неперервну освіту був чеський педагог Я.А.Коменський [2].

Вперше термін “андрагогіка” застосував німецький історик епохи Просвітництва К.Капп (1833 р.), але становлення її як науки відбулося пізніше в 1950-1970-х рр. і пов’язане з іменами вчених: американців М.Ноулза і Р.Сміта, англійця П.Джарвіса, німця Ф.Пьогелера, голландця Т.Тен Хава, поляка Л.Тураса та ін.

Сьогодні в науковому світі використовуються фундаментальні праці з проблем андрагогіки американця М.Ноулза “Сучасна практика освіти дорослих. Андрагогіка проти педагогіки” (1970 р.) та росіян

С.Г.Вершловського “Робоча книга андрагога” (1998 р.), С.І.Змейова “Основи андрагогіки: Навчальний посібник для ВНЗ” (1999 р.), Ю.І.Калиновського “Вступ в андрагогіку. Мобільність педагога в освіті дорослих: Монографія” (2000 р.), М.Т.Громкової “Андрагогіка: Теорія і практика освіти дорослих” (2005 р.).

Не дивлячись на те, що всі автори єдині в твердженні, що андрагогіка – наука освіти дорослих, кожен наголошує на найважливіших методологічних основах даної проблематики.

Так, авторський колектив навчального посібника за редакцією С.Г.Вершловського розглядає андрагогіку як науку, що пізнає й узагальнює практику освіти дорослих, створює теоретичні й методичні основи діяльності дорослої людини та допомагає їй придбати загальні й професійні знання, засвоїти досягнення культури і *сформувати або переглянути життєві принципи*. На наш погляд, підкреслене має особливий сенс, тому що впливає на подальше життя людини, її стосунки в мікро середовищі та перспективи суспільного розвитку.

С.І.Змейов об’єктом андрагогіки розглядає процес навчання дорослих, що звужує межі даної науки, не охоплюючи ті ціннісні зміни, що проходять в свідомості, професійній діяльності, житті дорослої людини, викликані процесами самоосвіти, самовдосконалення, саморозвитку.

Ю.І.Калиновський аналізує андрагогіку як дисципліну, що дозволяє дорослим, які

готуються до соціальної професійної творчості, виховувати здатність до самостійного і відповідального мислення, що приводить людину до вершини професійної майстерності. Це тісно пов'язує андрагогіку з акмеологією. Але все ж праця носить односторонній характер, направлений лише на професійну сферу освіти дорослої людини і не охоплює таке цікаве явище для розвитку особистості як пізнання світу, культури.

Запропонована М.Т.Громковою андрагогічна концепція освіти виходить із загальної методологічної установки про те, що доросла людина є суб'єктом в освітніх процесах. Її позиція у взаємодії активна, спрямована не тільки на формування професіоналізму, але й на гармонічні відносини з оточуючим світом.

Розроблена автором модель суб'єкта освіти, представлена як єдність і цілісність виховання, навчання і розвитку. Вона співвіднесена зі структурою дорослого суб'єкта освіти як єдність і цілісність позицій "людина – особистість – індивід".

Проблеми андрагогіки сьогодні висвітлюються в цілій низці публікацій російських вчених: Н.О.Вербицької (освіта дорослих на основі їх життєвого (віта генного) досвіду), О.О.Вербицького (психолого-педагогічні основи освіти дорослих: сучасні моделі навчання в контекстному підході), О.Добринської (освіта дорослих в контексті її поступальності і розвитку), І.О.Колеснікової (основи андрагогіки), В.М.Крупницького (стажування і професійна перепідготовка в системі довічної освіти), В.І.Подобєда (системні проблеми формування освіти дорослих та методологічні аспекти андрагогіки) та багатьох інших.

У вітчизняній педагогіці до кінця 90-х рр. ми не зустрічаємо у науковому обігу цього терміну. І лише паралельно з появою відповідних інститутів, факультетів, центрів і кафедр андрагогіки проблеми знаходять своє відображення в публікаціях науковців: І.А. Зязюна (андрагогіка: особистісний і професійний онтогенез), В.В.Олійника (інноваційні підходи до навчання в системі післядипломної освіти), О.М.Пехоти (акмеологічний підхід до проблем андрагогіки), Н.Г.Протасової (технології навчання дорослої людини), В.І.Пуцова (проблеми навчання дорослої людини); С.О.Сисєєвої (освіта дорослих: технологічний підхід) та деяких інших.

Тісно пов'язана з категорією "андрагогіки" інша наукова дефініція – "акмеологія". Абсолютно нова по своєму типу наука, що об'єднує методологію і теорію, дослідження і розробку методів й, водночас, здійснює

розробку технологій, способів, практик, що забезпечують реальне вдосконалення людини.

Вершина зрілості (з давньої грецької "акме"), яка притаманна людині у певному періоді її розвитку, характеризує те, як вона сформувалася як особистість, громадянин, фахівець (професіонал).

Об'єднуючим методологічним елементом андрагогіки та акмеології є категорія дорослого суб'єкта, яка розкриває сенсожиттєві і стимулюючо-сенсові якості особистості: ініціативу й акмеологічні резерви. Останні гарантують особистості зберігання ефективного рівня і якості діяльності протягом певного часу. Процес реалізації акмеологічних резервів професіонала проходить особистісно-професійний розвиток, а його результатом є досягнення професіоналізму [4:9].

Андрагогіка повинна, спираючись на акмеологічні резерви дорослого суб'єкта, сприяти повноцінному (оптимальному для нього) способу їх використання, задля самореалізації особистості як професіонала.

Ефективність професійної та особистісної самореалізації, самовдосконалення людини напряму залежить від формування та змін в ціннісній структурі особистості. Оскільки особистісні цінності мають тенденцію змінюватися і замінюватися під дією різних обставин, сформоване ціннісне ставлення до власної професії позбуджує людину до активного особистісно-професійного розвитку, творчого пошуку, процесу формування особистості, зорієнтованої на високі професійні досягнення. Саме в цьому аспекті андрагогіка спирається на знання ще однієї науки – педагогічної аксіології.

Педагогічна аксіологія – галузь педагогічних знань, що досліджує освітні цінності з позиції самоцінності людини та здійснює ціннісні підходи до освіти на основі визнання цінності самої освіти [8: 99].

Змінність особистісних характеристик властива людині протягом усього життя. Б.Г.Ананьєв у своїй праці "Людина як предмет пізнання" неодноразово наголошував, що індивідуальна змінність властивостей людини як особистості визначається взаємодією головних компонентів її статусу, зміною його, а, отже, і тієї ролі в системі соціальних відносин, які вона виконує [1].

Власні пошуки в процесі самовдосконалення і саморозвитку позбуджують дорослу людину до необхідності здобуття додаткової освіти. Форми її можуть бути різні: друга освіта, підвищення кваліфікації чи перекваліфікація, стажування тощо.

Дослідження акмеологічних основ професіоналізму дозволяє виявити ті чинники,

що впливають на підвищення його якості, рівня, а це, в свою чергу, дозволяє дорослій людині визначитися з конкретними освітніми умовами його забезпечення, що, власне, є **предметом** андрагогіки.

Вивчення аксіологічних основ професіоналізму сприяє розумінню дорослим суб'єктом значущості власної професії, спонукає його до пошуку шляхів власного професійного вдосконалення, підвищення майстерності.

Освіта дорослих в наш час виступає як одна з найбільш актуальних теоретичних та практичних проблем, вирішення яких дозволить розв'язати ряд протиріч, що стосуються, насамперед, конкретної особистості та суспільства і держави, загалом.

Перший ряд протиріч, пов'язаний з особистістю (внутрішньо опосередкований) і їх вирішення надасть дорослому суб'єкту досвід свободи рішення, впевненість у власних можливостях, самостійність, зрілість, професійну якість. Це протиріччя між існуючим станом, якістю, рівнем розвитку особистості, її освіти та співвідношення з соціальними умовами, потребами, ідеалами. Це протиріччя між здібностями особистості, її індивідуальністю, унікальністю, особливостями професійного й особистісного розвитку та конкретними потребами і вимогами суспільства та держави до неї. Це протиріччя між потенціями дорослого суб'єкта та станом їх реалізації, мірою самореалізації. Це протиріччя між бажаннями й зусиллями особистості та їх результатами.

Другий ряд протиріч, пов'язаний з потребами суспільного розвитку і зовнішньо опосередковано впливає на динаміку особистості дорослого суб'єкта. Це протиріччя між потребою ринку праці у високо професійних фахівцях, які мають освіту не тільки в одній, але й здебільше в декількох споріднених галузях та обмеженою їх кількістю. Це протиріччя між потребою в мобільних професійних кадрах з певним професійним досвідом, позицією та відсутністю їх і деякою інфантильністю у молодих фахівців.

Віковий ценз придбання освіти сьогодні втратив свої загально усталені межі. Це сталося за деяких причин.

По-перше, на думку М.Махліна [7], школа працює на перспективу і результати її роботи відчутні не відразу, а освіта дорослих дає ефект майже адекватно часу навчання.

По-друге, професійний вибір молоді майже завжди зроблений не свідомо, а інколи – й помилково. Придбання освіти зрілим за віком учнем робиться свідомо, цілеспрямовано за професійними інтересами, має життєво необхідний вибір та носить високо мотивований

характер.

В-третьє, освіта, яка обирається дорослим суб'єктом має завжди виважений характер, орієнтується не тільки на перспективу “учня”, але й враховує соціальне замовлення суспільства в певних знаннях.

В-четвертє, освіта дорослих виступає потужним чинником розвитку освіти, взагалі, її здатності до оновлення, зокрема (П.Лангран) [9:5-10].

По-п'яте, зараз, в умовах динамічного розвитку суспільства, конкуренції, як ніколи, державі потрібні професіонали вищого гатунку: мобільні, легко пристосовані до швидкоплинних змін на ринку праці.

В-шостє, скорочення сфери застосування некваліфікованої та малокваліфікованої праці, зумовлюють потребу у підвищенні професійної кваліфікації і перепідготовці фахівців.

В-сьомє, перехід України до постіндустріального, інформаційного суспільства, поступове входження в процес євро- та світової інтеграції робить обов'язковою вимогу володіння фахівцем усною та “технічною” англійською мовою, навичками користувача комп'ютера, мережі Інтернет, тощо.

Сьогодні перед вітчизняною андрагогікою стоїть ряд конкретних задач, що ґрунтуються на положеннях Конституції України, Національної доктрини розвитку освіти України у ХХІ столітті, Законах України “Про освіту”, “Про професійно-технічну освіту”, “Про наукову і науково-технічну діяльність”, “Про вищу освіту”, Концепції розвитку післядипломної освіти, Положенні про освітньо-кваліфікаційні рівні (ступеневу освіту), державних стандартах освіти, Положенні про післядипломну освіту, нормативно-правових актах чинного законодавства України з питань освіти і науки, а також враховують міжнародний до-свід управлінського та інформаційно-технологічного забезпечення окремих напрямів професійної діяльності.

Їх вирішення можливе за умов:

- забезпечення державних гарантій реалізації принципу рівних можливостей у сфері освіти;
- створення умов для підвищення якості освіти дорослих;
- формування економічного механізму ефективного використання ресурсів системи освіти, продукування інвестиційної привабливості освіти дорослих;
- забезпечення системи вищої освіти (особливо післядипломної) висококваліфікованими кадрами і суттєве підвищення рівня її науково-методичної та технологічної підтримки;

- підвищення соціального статусу основних суб'єктів освітнього процесу і державної підтримки освітніх закладів різного типу, що забезпечують освіту дорослих.

Головним засобом отримання бажаного і необхідного рівня освіченості дорослої людини є післядипломна освіта, що включає:

- *перепідготовку* – отримання іншої спеціальності на основі здобутого раніше освітньо-кваліфікаційного рівня та практичного досвіду;
- *спеціалізацію* – набуття особою здатностей виконувати окремі завдання та обов'язки, які мають особливості, в межах спеціальності;
- розширення профілю (*підвищення кваліфікації*) – набуття особою здатностей виконувати додаткові завдання та обов'язки в межах спеціальності;
- *стажування* – набуття особою досвіду виконання завдань та обов'язків певної спеціальності [5].

У зв'язку з цим, **метою** освіти дорослого, на нашу думку, є наукове висвітлення феномена “андро”, об'єктування у ньому загального і самобутнього людей; моніторинг чинників, що визначають необхідність, ступінь, якість і зміст освіти дорослого суб'єкта та розробку педагогічно доцільних, оптимальних умов його самовираження і самореалізації дорослих засобами освіти (у тому числі післядипломної).

Головним **завданням андрагогіки** є формування у дорослих суб'єктів актуальних компетенцій прикладного характеру за досить обмежений проміжок часу (що дуже важливо для цієї категорії людей).

Найважливішими **принципами освіти дорослих** у зв'язку з вище означеним є: її гуманістична спрямованість, особистісна орієнтація, інтеграція з іншими психолого-педагогічними науками, забезпечення послідовності в освіті, забезпечення неперервності розвитку особистості на протязі всього життя з врахуванням попередньої освіти та професійного досвіду людини, диференціація та індивідуалізація освітніх програм, варіативність процесу навчання.

Головним принципом освіти дорослого Т.Г.Браже вважає її гарантовану **результативність** (обов'язковість задоволення потреб людини у підвищенні життєвого її рівня шляхом отримання певних освітніх послуг) [Браже Т.Г. Принципы оценки деятельности андрагога // Педагогіка, 2000, №6. – с.18-20].

Важливим, на наш погляд, є принцип **валеологічності**, який дозволяє запроваджувати здоров'єзберігаючі технології, оптимальні і ефективні для віку і фізичного стану дорослої людини.

Андрагогіка має яскраво виражену **гуманістичну спрямованість**. У дослідженнях Н.В.Кузьміної [6] вказано, що лише 5% тих, хто зайняті у певному виді професійної діяльності, стають професіоналами високого гатунку. У інших щабель професійної самореалізації та самооцінки значно нижчий, що призводить до руйнації особистості. Як наслідок, потреби професійної самореалізації у більшості людей залишаються найменш задоволеними, отже актуальними. Андрагогіка, в силу своєї об'єктної та предметної спрямованості, стратегічної мети і задач, покликана змінити подібний стан і дати можливість дорослій людині засобами освіти досягти певного рівня і якості професійних змін, само вдосконалитися і само реалізуватися.

Особистісна орієнтація андрагогіки визначається тим, що ця наука спрямована на задоволення екзистенціальних потреб дорослої людини в певній освіті, що сприяє розвитку особистості на індивідуальному і професійному рівнях, вирішенню актуальних вікових потреб. Хоча необхідною передумовою тут є здатність людини до самореалізації в рамках життєвої стратегії за такими напрямками: самосвідомість – самовизначення – само відношення – самооцінка – сенсоутворення – саморегуляція – самокорекція – самоорганізація життєвого часу.

Андрагогіка носить **інтегративний характер**, тому що акумулює знання психології, педагогіки, акмеології, аксіології та спрямовує їх на розвиток дорослого, його творчу самореалізацію.

Окрім фундаментальних методологічних підходів (особистісного та діяльнісного) важливим для андрагогіки є **акмеологічний підхід**. Суть його, на думку А.О.Деркача, заключається в здійсненні комплексного дослідження і відновленні цілісності суб'єкта, який проходить ступінь зрілості, коли його індивідні, особистісні і суб'єктно-діяльнісні характеристики вивчаються в єдності, у взаємозв'язках і взаємоузгодженнях з метою сприяння досягненню ним вищих рівнів розвитку [4: 54].

Сьогодні в Україні створюються перші кафедри, які займаються науково-теоретичним (філософським, історичним, соціополітичним, етичним та психолого-педагогічним) аналізом андрагогіки та визначенням на основі нього оптимальних та ефективних технологічних засад освіти дорослих.

До завдань кафедри відносяться:

- орієнтація на соціальну ефективність післядипломної освіти, що визначається рядом чинників (змістом, що включає кращі досягнення культури і досвіду в тій чи іншій сфері діяльності; високою компетентністю педагогічних

працівників; новітніми освітніми технологіями і відповідним матеріально-технічним оснащенням; особистісною орієнтацією та повним задоволенням потреб населення в певних знаннях, вміннях, навичках);

- використання комплексних знань про особливості життєдіяльності дорослої людини як фізичного індивіда, носія соціальних ролей і суб'єкта різних видів діяльності у процесі отримання післядипломної освіти;
- моніторинг динаміки освітніх потреб, пов'язаних з періодом вікових змін та врахування його в навчальному процесі вищого навчального закладу;
- розробка, підтримка, апробація та впровадження технологій вищої та післядипломної освіти, зорієнтованих на розвиток особистості людини протягом життя;
- розробка та впровадження різноманітних особистісно орієнтованих форм навчання, теоретичне, навчально-методичне,

організаційне та інформаційне його забезпечення;

- здійснення фундаментальних, пошукових та прикладних наукових досліджень з проблем розвитку андрагогіки, технологій вищої школи та післядипломної освіти, участь у виконанні державних, галузевих та регіональних цільових науково-вих програм;
- підвищення кваліфікації професорсько-викладацького складу кафедри, підготовка наукових і науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації в першу чергу для системи післядипломної освіти;
- підготовка підручників, посібників, науково-методичних розробок, збірників наукових праць, монографій, періодичних видань тощо;
- поширення серед громадськості знань, пов'язаних із функціонуванням відповідних освітніх послуг, що надаються факультетом післядипломної освіти і кафедрою, зокрема.

Але не дивлячись на актуальність освіти

Література

1. Ананьев Б.Г. Человек как предмет познания. – СПб.: Питер, 2001. – 282 с.
2. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. – К: Либідь, 1997. – 376 с.
3. Деркач А.А. Акмеологические основы развития профессионала. – Москва; Воронеж: МОДЭК, 2004. – 752 с.
4. Закон України „Про вищу освіту” // Освіта України. – 2002. – № 17. – С. 2-8.
5. Кузьмина Н.В. Профессионализм деятельности преподавателя и мастера производственного обучения профессионально-технического училища. – М.: Высшая школа, 1989.
6. Махлин М.Д. Образование взрослых как предмет исследования // *Magister*. – 2000. – № 4. – С. 46-52.
7. Сластенин В.А., Чижикова Г.И. Введение в педагогическую аксиологию: Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений. – М.: Академия, 2003. – 192 с.
8. Lengrand P. *Introduction à l'éducation permanente*. – Paris, 1970.